

ՍՈՎԵՏԱՅԱՑ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՎԷՊՐ ԵՒ ԶՕՐԱՅՐ ԽԱԼԱՓԵԱՆ (*)

ԳՐԻԳՈՐ ՇԱՀԻՆԵԱՆ

Երբ կը քննենք սովետահայ նոր գրականութիւնը՝ կ'անդրադառնանք, ամէն բանէ առաջ, թէ տաղանդաւոր սերունդի մը առաջ կը գտնուինք: Գրականութեան զանազան մարդերուն մէջ, հասած են այսօր պատրաստութեան ու փորձառութեան տէր գրողներ – 20ի եւ 40ի մէջ գտնուող երիտասարդներ – որոնք թէ՛ արձակի եւ թէ՛ բանաստեղծութեան մէջ սկսած են գրաւել ուրոյն տեղ՝ ե՛ւ իբրեւ անհատներ ե՛ւ իբրեւ հաւաքականութիւն: Բանաստեղծութեան կալուածին մէջ կարծես տակաւին բիւրեղացումի չէ հասած այս սերունդի դիմագիծը, բայց արձակի եւ յատկապէս վիպադրութեան մարզին մէջ, յստակօրէն տեսանելի են անոր իւրայատկութիւնը կազմող տարրերը:

Նոր վիպադիրներու ամբողջ սերունդ մը դոյութիւն ունի արդէն. որոշ խստապահանջութիւն ցուցաբերելով իսկ՝ կարելի է տասնեակ մը անուն յիշել եթէ ոչ հաւասարապէս տաղանդաւոր, բայց անպայման շնորհալի վիպադիրներու եւ վիպակադիրներու, որոնք բարեզէպ գուղադիպութեամբ մը ժամադրուած են կարծես իրարու հետ եւ մեզի՝ 20րդ դարու այս 7րդ տասնամեակին: Վերջին տարիներու ընթացքին այնքան առատ եւ յատկանշական բերք մը տուած են անոնք, որ մեզ կը դնեն իսկական երեւոյթի մը առաջ:

Հարց կը ծագի թէ՛ այս գրողները պարզապէս սերունդ մը կը ներկայացնեն թէ՛ գրական դպրոց մը: Իրենց գործունէութեան

(*) Սոյն յօդուածը դասախօսութիւն մըն է, գոր հեղինակը կարդացած է Հայկազեան Գոյլեմի մէջ, 18 Մարտի 1970-ին, 1969-1970 տարեշրջանի Հայաստանի Ժողովրդային Լսարանի շաբաթի մէջ:

չատ մը դիժերով անոնք կը յիշեցնեն իրապաշտ սերունդի շարժումը արեւմտահայերու մէջ: Իրենց գրեթէ բոլոր գործերը նման յատկանիշներ ունին. երիտասարդ, յախուռն, գրոհով հրապարակ եկող անձերու երկեր են, որոնք հինը փոխելու եւ անոր տեղ աւելի լաւը դնելու գովելի մարմաջը կը յայտնաբերեն ու միաժամանակ ընտրող ձգտում մը՝ աշխարհի այսօրուան կեանքը, համաշխարհային ժամանակակից գրականութեան հակումները իւրապատուկ կերպով ներկայացնելու:

Եթէ ուզենք անուններ յիշել ու գործեր թուել՝ մօտաւոր ցանկ մը տալու համար – մոռցուածներէն ներողութիւն խնդրելով հեռուէն – կրնանք յիշատակել հետեւեալները.

Պերճ Զէյթունցեանի «Մեզանից Յետոյ»ն եւ «Կլոզ Իդիրլի»ն ընտրող գործեր են: Առաջինը յատկանշական է մանաւանդ անով, որ բոլորովին թարմ երիտասարդի մը երկն է, մինչ երկրորդի հետաքրքրութիւնը կը կայանայ գրական նոր ձեւեր փորձելուն մէջ՝ իրականութեան եւ երեւակայութեան համատեղ ներկայութեամբ եւ արձակի տարբեր սեռերու հիւսքով:

Վարդգէս Պետրոսեանի «Քաղաքի կիսաբաց լուսամուտները» հետաքրքրական է մանաւանդ իր թարմութեամբ, բայց երիտասարդ հեղինակի վերջին գործին մէջ է մանաւանդ – «Ապրուած ու Չապրուած Տարիներ», տպուած «Գարուն» ամսագրի մէջ – որ կը շնչուի հայրենիքի այսօրը տալու եւ ժամանակակից երիտասարդութեան տազնապները ներկայացնելու հակումը:

Նոյնքան հետաքրքրական են՝ Ադալեանը իր «Շոգ Ամառ»ով, Քալանդարեանը իր «Մարաթոն»ով, Կարէն Միմոնեանը իր «Սիցիլիական Պաշտպանութիւն»ով, Մուշեղ Մանուկեանը իր «Ձորի Միւրօն» վիպակով ու անոր տրուած շարունակութեամբ, Գէորգ Արշակեանը իր «Սեւ ու Սպիտակ Կարապներ»ով, Հր. Մաթեոսեանը իր «Օգոստոս»ով: Առաջինին մէջ կը վերագտնենք վիպագիրներու այս նոր սերունդին յատուկ կենսունակութիւնն ու թարմութիւնը, երկրորդին մէջ՝ ժամանակակից խնդիրներ յուզելու եւ հայրենիքի կեանքին լաւն ու վատը արուեստով սեւեռելու ձգտումը, երրորդին մէջ՝ զիտա-երեւակայական սեռի յատկանիշներու եւ նոր գրելաձեւերու կիրարկումը իրապաշտ վէպին, Մանուկեանի, Արշակեանի եւ Մաթեոսեանի մօտ – ուրիշ բաներու կարգին – յատկանշական տիպարներով մեր անցեալով պայմանաւորուած ու յաւերժութեան ձգտող ներկան վերլուծելու միտումը եւ հայ մարդու էութիւնը ըմբռնելու եւ սեւեռելու հակումը:

Անշուշտ թերի է եւ որոշ չափով ալ անարդար՝ ամբողջ գրականութիւն մը եւ անհատական ըմբռնումներ այսպէս քանի մը բա-

Այս դրոշները եւ իրենց հերոսները կը մերժեն պատրաստ պատասխանները, արդէն ձեւակերպուած ամէն տեսակի քառակուսի ըմբռնումները. առանց քննութեան չեն ընդունիր զանոնք: Տեսակ մը խրատում ունին լուծուած ներկայացող հարցերու հանդէպ, կը որոնեն անձնական պատասխաններ, նոյնիսկ եթէ, ի վերջոյ, անոնք համապատասխան ըլլան գոյութիւն ունեցող լուծումներու: Այս երկերուն մէջէն մեզի յայտնուողը նոր հայն է, մեր օրերու ինքզինք փնտռող ու իր ժամանակը հասկնալ փորձող հայը, որ, անցեալի ամբողջ ժառանգութիւնը նոր ձեւով մեկնաբանելէ եւ ընկալելէ ետք, ապաւային կը նայի իւրայատուկ վճռակամութեամբ:

Զօրայր Խալափեանի Նորան կ'ըսէ. «Ձեմ ուզում լսել ինչ է Լոյսը մեր թուադրութիւնից առաջ, իմ թուադրութիւնից առաջ, չեմ ուզում լսել»: Բայց իր խառնուածքը եւ կեանքը այնպէս կը բերեն, որ ո'չ միայն կը լսէ, այլ եւ մտիկ կ'ընէ: Գէորգ Արշակեանի Հայոն կը շարունակէ իր ամուսինի գործը՝ որմնադրութիւնը, ու միաժամանակ շարունակած կ'ըլլայ աշխատանքը Հին դարերու հայ վարպետներուն, որոնք եկեղեցիներ, պալատներ ու քարվանսարայներ կը շինէին, հայկական ճարտարապետութեան կոթողները գալիք ժամանակներու քննութեան ու հիացումին յանձնելով: Մաթեւոսեանի բոլոր հերոսները աւանդական հայ գիւղացիին նորոգուած կեանքը կ'ապրին 20րդ դարուն մէջ, 20րդ դարու ոգիով: Իրենց եւ սովետահայ ժամանակակից վէպի այլ հերոսներուն շատ կը յարմարի հետեւեալ պատմութիւնը, որ կարէն Սիմոնեանէն իմացած եմ.

Օր մը մարդիկ հայկական գիւղի մը համեստ մէկ ընակարանին մէջ երկու լուացքի մեքենայ կը տեսնեն ու կը զարմանան: Երեւանի մէջ իսկ տակաւին լուացքի մեքենայ չունեցող ընտանիքներ կան. ինչպէ՞ս կը պատահի որ գեղջուկ այս ընտանիքը երկո՛ւ մեքենայ ունի: Գիւղացի տանտիկինը կը պատասխանէ թէ անոնցմէ մէկը միայն լուացքի մեքենայ է. միւսը կարագ պատրաստելու կը ծառայէ...

Ահաւասիկ, լուացքի մեքենան անտեղի բայց հնարամիտ ձեւով օգտագործող, բայց միշտ միեւնոյն «արդար իւղ»ը պատրաստող մարդեր են որ կը տողանցեն այս գործերուն մէջ:

Ինչ կը վերաբերի գրելաձեւին՝ նորարարական ձգտումը զգալի է միշտ: Սովետահայ նոր վիպագրութեան հեղինակները հրաժարած են կարծես, վերջնականօրէն, աւանդական վէպի ըմբռնումէն: Անոնք կը ստեղծեն նոր վէպ մը՝ նոր թեքնիքով: Իւրաքանչիւրը իր ուրոյն մօտեցումը ունի անշուշտ, բայց բոլորն ալ հարկատու կը մնան ժամանակակից հակումի մը, որ գլխաւոր եր-

կու յատկանիշներով կը բնորոշուի. մարդկային հոգիի բաղմամա-
կարդակ վերլուծում եւ ընթերցողին ուղղուած մասնակցութեան
հրաւէր:

Այս հեղինակները միալար ու ժամանակադրական ընթացքով
չեն ներկայացներ մարդոց կեանքն ու արարքները, անոնց մէջէն
պատկերելով դասականօրէն զարգացող եւ մէկ անդամ ընդմիջտ
որուած հոգեվիճակներ: Կը փորձեն, օրինակ, միաժամանակ տալ
տիպարներու խօսքերն ու դործերը եւ զանոնք թելադրող «ներքին
խօսակցութիւնը», մենախօսութեան թէ՛ երկախօսութեան ձեւին
տակ: Չեն գոհանար հեղինակային լեզուով պատմելով դէպքերը եւ
վերլուծելով զանազան հերոսներու հոգեբանութիւնը, այս վերջին-
ները կը դնեն ցրուած կացութեան մը մէջ եւ թոյլ կու տան որ բնա-
կանօրէն ու ինքնօրէն ձեւով հակադրեն անոր: Հեղինակը կը դադ-
րի ամենազէտ եւ ամենակարող այն «աստուած»ը ըլլալէ, որ իր
«արարած»ները կը ստեղծէր «բարտ պատկերի եւ քմահաճոյքի իւ-
րում» եւ կը դառնայ մենաշնորհեալ վկայ մը, որ կենդանի մար-
դոց հակադրեցութիւնները կ'արձանագրէ կեանքի բարդ ու յարա-
շարժ իրականութեան դիմաց:

Այս վէպերը, առանց բացայայտօրէն ձեւակերպելու նման
առաջադրանք մը, ուղղակի կը հրաւիրեն ընթերցողը մասնակցու-
թեան, համաստեղծումի: Ինչպէս թատրոնը կը ստեղծուի սրահին
մէջ, բեմի վրայ՝ այնպէս ալ այս վէպերը իրենց վերջնական կեր-
տումը կը ստանան ընթերցումի ժամանակ: Այս հակումը զգալի է
մա'նականը Մաթեւոսեանի, Սալափեանի եւ Սիմոնեանի յիշուած
գործերուն մէջ: Անոնց դիմաց՝ ընթերցողը կրաւորական այն հան-
դիսատեսը չէ, որ կը գոհանայ «արձանագրելով» պարզապէս նկա-
րագրուածն ու պատահածը, այլ զանոնք համաստեղծողը՝ զանա-
զան տարրերու ստեղծագործ ընկալումով ու ազուցումով:

Յիշուած բոլոր յատկանիշները դոյութիւն չունին Սալափե-
անի «Որտեղ էիր, Մարդ Աստծոյ» վէպին մէջ, թէեւ ներկայ են
իրենց հական տարրերով: Անոնցմէ զատ կան նաեւ այլ յատկանիշ-
ներ, որոնց մասին խօսելու առիթը պիտի ունենամ շուտով: Ու
բնական է որ այսպէս ըլլար. Չօրայր Սալափեանը սոսկական պատ-
ճէնը չէ այս սերունդին եւ իբր այդ չի ներկայացուիր ան ձեզի,
այլ իւրայատուկ մէկ անդամն է իւրայատուկ հաւաքականութեան
մը:

Իր մասին — իբրեւ անձ — դիտցածս մեծ բան մը չէ եւ կը
ներշնչուի մասնաւորաբար իրեն հետ ունեցած նամակային կապէս
եւ իր դիրքերէն քաղած տպաւորութիւններէս:

ինքն իր մասին Զօրայր Խալափեան կը գրէ. «Մնուել եմ 1933ին, Ղարաբաղ, աւարտել եմ Երեւանի Համալսարանի Ֆիզիքս-մատեմատիկական ֆակուլտետը, շուրջ 10 տարի աշխատել եմ որ-մատեմատիկական ֆակուլտետը, նախադժող: Հայաստանի Գրողների պէս ինժեներ-կոնստրուկտոր, նախադժող: Հայաստանի Գրողների Միութեան անդամ եմ, կուսակցական չեմ, այժմ ոչ մի տեղ չեմ աշխատում, ունեմ 2 դուստր, կամաւոր սպորտային ընկերութեան անդամ եմ եւլն.»:

Գործերը հետեւեալներն են. «Հեղեղը»՝ վիպական պատկերակ մը, որ յատակ դադափար չի տար իր հնարաւորութիւններուն ու հետազային իրագործածին մասին, բայց որուն յանկարծ կը յա-ջորդէ «Որտեղ էիր, Մարդ Աստծոյ»՝ հեղեղին յաջորդող որոտու-մի պայթիւնին պէս: Այս վէպը ո՛չ միայն փարսախններով վեր է իր առաջին գործէն, այլ մեր լաւագոյն վիպական երկերու կարգին դասուելու արժանի գործ մըն է: Ասոնցմէ զատ գրած է նաեւ վի-պակներ, որոնք տակաւին հատորով լոյս չեն տեսած, եւ յատկա-պէս «Պատը»՝ տպուած «Գարուն»ի մէջ: Անոր մասին արտայայ-տուելով՝ Խալափեան կը գրէ. «Ըստ իմ մտայղացման՝ «Պատը» պատի մասին է, որ կայ ամէն մէկիս մէջ, որ բաժանում է մէկիս միւսից, որ կառուցուած է համատեղ ջանքերով: Այն մասին է որ մարդուն անսահման ազատութիւն էլ տաս՝ նա ներքուստ ազատ չէ, որ ստրկատիրական կարգերը շարունակուած են մարդկանց հո-գիներում: Շատ դէպքերում, չնայած դիտենք փակուղուց ելքը՝ չենք օգտուում, չենք կարողանում: Ես կարդալիս այդպիսի տպա-ւորութիւն ստացայ, չնայած, ճիշտն ասած, դրելիս այդպիսի բա-ների մասին չեմ մտածել:» Ասոնցմէ զատ ունի նաեւ թատերական եւ շարժանկարային փորձեր: Այս բոլորին մէջէն ես պիտի ծանրա-նամ «Որտեղ էիր, Մարդ Աստծոյ» վէպին վրայ:

Այս վէպը պատմութիւնն է Ստեփան Եսայեան անուն բժիշ-կի մը, որ 40 տարի է ի վեր կ'աշխատի դիւղի մը մէջ: Սկիզբը ե-կած է ժամանակաւոր կերպով, բայց մնացած է: Ամէն անգամ որ առիթ ունեցած է քաղաք վերադառնալու՝ պատահական արգելքի մը հանդիպած է: Օրինակ, անգամ մը, երբ ինք հիւանդով մը զբա-ղած է եւ քանի մը օր պէտք է հետեւի անոր վիճակին, լուր կը ստանայ թէ գործերը կարգադրուած են ու կրնայ՝ քաղաք հաս-տատուիլ: Եսայեան չ'ուզեր լքել հիւանդը, իրմէ աւելի ճարպիկ մէկը կը գրաւէ իր տեղը եւ ինք դա'րձեալ կը մնայ դիւղ: Այսպէս՝ 40 տարի: Յետոյ զինք փոխարինելու կու գայ Նորա անունով երի-տասարդ բժշկուհի մը, որ իր դպրոցական ընկերներէն մէկուն տղուն սիրածն է: Նորան առանց ուզելու կու գայ: Միբահարուած է, իրեն համար ամենէն կարեւոր բանը երջանկութիւնն է: Եսայ-

եան ամբողջ անցեալ մը կը պատմէ իրեն, որմով հետաքրքրուած չէ ինք, այս յօդուածին առաջին մասին մէջ տեսանք թէ ինչո՞ւ: Ստեփան Յսայեանը կը մեռնի, ի վերջոյ, եւ մենք կ'անդրադառնանք թէ զինք փոխարինող Նորան թերեւս պիտի ըլլայ նոր Յսայեան մը: Մեռնող բժիշկի գերեզմանին վրայ կը գետեղեն այն քարը, որուն վրայ ան իր գլուխը հանդէսցուցած էր 40 տարի առաջ, երբ նոր գիւղ եկած էր, ու վրան կը փորագրեն իր ծնունդի ու մահուան թուականները՝ պզտիկ գիծով մը բաժնուած: Ամբողջ կեանք մը եւ պզտիկ գիծ մը. «Իբր ոչինչ չի եղել»:

Բայց այս վէպը վկայ՝ որ «մի բան եղել է»: Որովհետեւ այդ գծիկը, որուն երկարութիւնը մէկ սանթիմետր է թերեւս, 40 տարուան կեանքն է մարդու մը, ժողովուրդի մը, որ խիտ կերպով մատուցուած է մեզի մէկ գիրքի էջերուն մէջ: Բայց միայն անցեալը չէ որ կը ներկայացուի այս վէպով. կը ներկայացուի նաեւ այսօրը՝ անցեալի լոյսին տակ եւ ապագայի հռանկարով: Եթէ Ստեփանը դէպի ետ նայելով իր ու հայրենիքի անցեալն է որ կը վերակերտէ մեր աչքերուն առաջ, կը զգանք արդէն թէ Նորան ապագային յառելով է որ պիտի ապրի ու դործէ:

Նոյն Նորան Ստեփանի մասին կ'ըսէ. «Ծեր է, կեանքն անցել է երազի նման. ետ գնալ չի կարող, բայց դնում է: Նա ինձ իր հետ տարաւ դէպի առաջին տարիները, 20ական թուականները: Միասին սկսեցինք բարձրանալ. նրան հետ ապրելով, նրա տեսածը տեսնելով, նրա հետ սկսեցի գալ:»

Մեր ըրածը ուրիշ բան չէ, Ստեփանին հետ ու Նորային՝ անցեալէն դէպի ներկայ կու գանք, երբեմն կը վերադառնանք դարձեալ դէպի անցեալ, կը մխրճուինք վէպի աշխարհին ու մըթնոլորտին մէջ, որոնք ժամանակն ի վեր ու ժամանակն ի վար այս երթուղարձէն ստեղծուած են:

Այս վէպի մարդկային ատաղձը երկու հիմնական խաւերով կը յատկանշուի. առաջինը կը շահագործէ երկրորդը ու կը ծիծաղի անոր վրայ, մինչ երկրորդը կը նախընտրէ զո՞ր ըլլալ քան դահիճ, որովհետեւ «ինչ որ ներքին բան արդելում է սրիկայ լինել»: Երկրորդ դասակարգի ներկայացուցիչը Ստեփանն է, առաջինի՝ Զինաւորը: Զինաւորը քսանական թուականներուն ղեկավար դարձած է առանց ղեկավարի արժանիքներ ունենալու, պարզապէս որովհետեւ աղքատ է: Անոր աշխարհայեացքը խտացած է հետեւեալ խօսքերուն մէջ. «Տեսնո՞ւմ ես այս մուրճն ու մանգաղը: Լաւ նշան է. բայց մի բան է պակասում. մուրճի եւ մանգաղի միջեւ մի մըտրակ էլ պիտի նկարէին» Իսկ այս մտրակը ինք կը բանեցնէ անխնայօրէն մարդոց ու կենդանիներու վրայ, մինչեւ որ օրին մէկը իր

վրան ալ մտրակ բանեցնեն եւ աքսորեն զինք: Վէպին մէջ մենք կը հանդիպինք երիտասարդ Զինաւորին, որ Ստեփանի նոր հասած ատենները «կը դործէ», յետոյ նաեւ ա'լ ծերացած Զինաւորին, աքսորէն խեղճացած վերադարձած, բայց հինէն որոշ տարրեր պահած տակաւին հողիին մէջ:

Ստեփանը, Զինաւորը, Նորան ու միւս տիպարները վէպին իսկական հերոսներ չեն, այն իմաստով որ մենք առհասարակ կուտանք այս որակումը մարդոց, աւանդական վէպերուն մէջ, նոյնիսկ երբ այս նշանակութիւնը բոլորովին գիտակցուած չէ: Կը մըտածենք առհասարակ թէ վէպերու հերոսները սովորականէն տարբեր մարդեր են, դէշ կամ լաւ, բայց գիծէ դուրս: Իսկ այս վէպի հերոսները սովորական մարդեր են. կրնան լաւ ըլլալ կամ դէշ, բայց աւանդական վէպի անսովոր, գիծէ դուրս անձերուն նման չեն:

Սակայն Ստեփանի եւ Զինաւորի նման մարդերը դասակարգային պայքարի երկու բեւեռները չեն ներկայացներ. միեւնոյն դասակարգին մէջ ալ կարելի է հանդիպիլ անոնց: Իրենց տարբերիչ տարրը մարդկային կամ անմարդկային վերաբերումն է միայն: Այս պատճառով ալ Պալաիեան չ'իյնար դրական ու բացասական հերոսներու «շարլոնային» տարբերումի որոգայթին մէջ, քիչէ դարձած հաստատումներ չի կրկներ իր դործող անձերը կերպարաւորելու ատեն: Ասիկա չի նշանակեր, սակայն, թէ առարկայական, լուսանկարային մօտեցումով անհոգի հերոսներ կը ներկայացնէ մեզի. լաւագոյնի ձգտումը եւ հողիներ ճարտարապետելու հակումը զգալի են վէպին մէջ: Ստեփան Եսայեանը եւ իր նմանները ներկայացուած են անաչառ մօտեցումով, ճիշդ է, բայց նաեւ համակրական շունչով ու կ'արժանանան նաեւ ընթերցողի համակրանքին:

Քանի մը խօսք ալ՝ վէպի մթնոլորտին ու կառոյցին մասին:

Ժամանակակից վէպի արեւմտեան տեսաբաններու հաստատումով՝ վէպ եւ բանաստեղծութիւն հիմնական տարբերութիւններ չունին իրարմէ: Վէպը կրնայ նաեւ բանաստեղծական ըլլալ: «Որսեղ էիր, Մարդ Աստծոյն» կարգալու ժամանակ, մարդ կը համոզուի թէ ճիշդ է այս հաստատումը: Բանաստեղծական մթնոլորտ մը կը տիրէ այս վէպին մէջ, եւ բանաստեղծական այս մթնոլորտը կը ծնի ի'ր՝ Պալաիեանի մօտեցումէն: Այս մօտեցումը ոգեկոչական է հասկէս: Կան նաեւ քնարական երկերը յատկանշող գեղեցիկ պատկերներ, որոնք բնականօրէն, ինքնեկ ձեւով ստեղծուած են:

Իսկ կառոյցը հետաքրքրական է, որովհետեւ միայլար ու ժամանակագրական զարգացումի վրայ հիմնուած չէ: Գործողութիւնը — ոչ աւանդական վէպի «էնթրիկ»ի իմաստով — կը զարգանայ ժամանակին մէջ ետ ու առաջ երթեւեկով: Խալափեան հատուած մը կը վերջացնէ կախման կէտերով եւ առանց զգուշացնելու ընթերցողը՝ ուրիշ հատուածի մը կ'անցնի, որ տարբեր ժամանակի պատմութիւն մը կը պատմէ: Ընթերցողը անուղղակիօրէն կը հրաւիրուի մասնակցելու վէպի կառուցումին, անհրաժեշտ ազուցումը ընելու տրուած տարբեր ժամանակի դէպքերուն միջեւ:

Ժամանակին, երբ սինեմայի արտադրիչները կրաւորական հանդիսատեսներու կը դիմէին եւ կը ճգնէին ամէն մանրամասնութիւն բացատրել անպայման, ժամանակային այս անցումները կը նշէին տեսանելի մանրամասնութիւններով: Օրինակ, զգացնելու համար թէ ժապաւէնի հերոսը տրուած պահու մը անցեալի մէկ դէպքը կը յիշէ ու կը ոգեկոչէ, դունաւորէն կ'անցնէին սեւ ու ճերմակ պատկերացումին, կամ ալ հերոսը կը ներկայացնէին երազանքի դերքի մը մէջ ու անցեալի շերտը տալէ ետք կը վերադառնային երազանքի նոյն դերքը կրկնող պատկերի մը: Կը պատահէր նաեւ, որ, հերոսի մէկ երազը ներկայացնելու համար, մշուշոտ, չփոթ պատկերներ շարայարէին ու վերադառնային յետոյ ներկայ ժամանակի յստակ պատկերներուն: Իսկ հիմա պէտք չունին նման նախնական միջոցներու. պարզապէս իրարու ետեւէ կու տան իրականութեան ու երազի պահերը, ներկայի եւ անցեալի դէպքերը՝ թոյլ տալով որ հանդիսատեսը ինք կատարէ անհրաժեշտ «տեղադրում»ը եւ ստեղծէ ցանկալի շարայարումը:

Նոյն ձեւով կը վարուի նաեւ Խալափեան:

Անցումը, մէկ դէպքէն միւսը, ներկայէն՝ անցեալ կամ հակառակը, տեղի կ'ունենայ միտքերու եւ պատկերներու յարակցումի թեքնիքով: Ձայն մը, պատկեր մը, մտածում մը յանկարծ դործող անձը կ'անջատէ ներկայէն, ոգեկոչել կու տայ այդ ձայնով, պատկերով կամ մտածումով յատկանշուող դէպք մը:

Նման դրեյաձեւի մը որդեգրումը կ'ենթադրէ անշուշտ ընթերցողի գիտակցութեան հետ կոչ ընել նաեւ անոր զգայարաններուն: Եւ ամենէն աւելի ընթերցողի տեսողական զգայարանն է որ կը դործէ. այս վէպը շարք մըն է շարժուն կամ կայուն պատկերներու, տեսարաններու, որոնք իրարու կը յաջորդեն, իրարու կը կապուին բազմալար ու բազմամակարդակ հէնքի մը վրայ, եւ մանր կտորներով հետզհետէ ստեղծուող փազըլի մը պէս հետզհետէ կը ստեղծեն վէպին համակառոյցը:

Եզրափակեմ :

Այս վէպը՝ միևս վէպերուն պէս, այս հեղինակը՝ միևս հեղինակներուն պէս, որոնց մասին խօսեցանք, հարազատ ու կենդանի մէկ պատկերը կը ներկայացնեն մշակութային մեր ներկային, հայրենիքի մէջ: Այս իրականութիւնը պայծառ է եւ յուսադրիչ: Կը կարծեմ թէ կարելի է առանց վարանքի հաստատել թէ մեր գրականութեան, հայաստանեան թեւի գրականութեան, ապագան մտահոգիչ չէ բնաւ: Թէեւ մենք Սփիւռքի մէջ որոշ դժուարութիւններ ունինք՝ միակ այն մտածումը, թէ աշխարհի վրայ տեղ մը - մեր սիրտերուն ամենէն մօտ տեղը - հայ գրականութիւնը պէտք եղած թափով կը շարունակուի եւ յատկանշական երկերով կը հարստացնէ գրական մեր արանդը, ոչ միայն միութարական է, այլ նաեւ գօտեպնդող, խանդավառիչ:

THE MODERN SOVIET ARMENIAN NOVEL AND ZORAIR KHALAPIAN

KRIKOR SHAHINIAN

In the last decade a young generation of writers has shown itself in Soviet Armenia especially prose writers. The following names are representatives of this prose writers: Berj Zeitounzian, Vartkes Bedrossian, Atalian, Kalantarian, Garen Simonian, Moushegh Manougian, Kevork Arshagian, Hrant Matevosian, Zorair Khalapian and others.

Krikor Shahinian, in this article, presents Khalapian's novel *Where Were You, O Man of God*, and through it he exposes the innovation of young soviet Armenian prose writers in subject matter, outlook, narration and form,